

Ádebiyatlar

1. Туник Е.Е. Психодиагностика творческого мышления. Тесты Торренса. Всероссийская Конференция «Практическая психология в школе: цели и средства». Сб. тезисов, СПб, ИМАТОН, 1996, -С. 19.
2. Туник Е.Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты. СПб, СП 6 ГУП М, 1997.
3. <https://uzdaily.com/en/post/83161/>

REZYUME. Bu maqolada o'smirlik davrining psixologik xarakteristikasi, aqliy rivojlanish va mustaqil fikrlash, kreativ tafakkur, intellekt haqida ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, asosan kretivlik ma'nosining turli adabiyotlarda o'rganilishi ularni taxlil qilinganligi keltirilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье представлены сведения о психологических особенностях подросткового возраста, психическом развитии и самостоятельном мышлении, творческом мышлении, интеллекте, а главным образом изучении значения творчества в различной литературе и их анализе.

SUMMARY. In this state, information is presented about the psychological characteristics of pre-adolescence, mental development and independent thinking, creative thinking, intelligence, mainly studying the meaning of creativity in various literature and ix analysis.

МУОМАЛА ПСИХОЛОГИЯСИ

Р.Х.Душанов – психология фанлари доктори (DSc), доцент

Тошкент халқаро молиявий бошқарув ва технологиялар университети

Д.Р.Хужанова – терговчи

Тошкент шаҳар Юнусобод тумани Ички ишлар органлари

фаолиятини муофиқлаштириши бошқармаси тергов бўлими

Таянч сўзлар: муомала психологияси, мотивация, ақлий, ҳиссий – эмоционал тўсиқлар, мулоқотни башорат қилиш, психологик юқимлилиқ, ишонтириш, ҳиссий-иродавий барқарорлик, ўзини-ўзи бошқариш, визуаллаштириш.

Ключевые слова: психология общения, мотивационные, умные, чувственные – эмоциональные препятствия, предсказание общения, психологическая заразительность, убеждение, духовно-чувственная решительность, само управление, визуальность.

Key words: psychology of communication, motivational, intelligent, sensual – emotional obstacles, prediction of communication, psychological contagiousness, persuasion, spiritual-sensual determination, self-management, visuality.

Кириш. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар Ватан ҳимояси, юрт тинчлиги ҳамда давлат келажаги учун жонкуяр, олижаноб, фидойи, ўз хизмат бурчини сидқидилдан бажарадиган виждонли ходимларни тарбиялаб етиштириш вазифасини қўймоқда. Чунки бугунги мураккаб шароитда ички ишлар органлари ходимларининг халқ олдидаги нуфузини кўтариш, унга бўлган ишончини мустаҳкамлаш бевосита ана шу ислохотлар самарасига боғлиқ.

Мамлакатимизда юқори малакали рақобатбардош баркамол мутахассис-кадрларни таёрлаш ва тарбиялаш жараёнида психологияга оид билимларининг роли ва ўрни беқиёсдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Мени энг катта хавф нимада, деган савол қийнайди. Энг катта хавф – кадрлар савияси, билими, илми ва фидойилигида. Минг афсуски, энг оғир масала шу» [1] деган фикрларида катта фалсафий маъно бор.

Шу боис ҳар бир инсон турли хизмат вазифаларини бажаришда халқ ҳамда давлат олдидаги бурч, масъулият туришини тўлиқ англаб етишлари зарур.

Ҳар қандай фаолиятининг самарадорлигини белгиловчи омиллар, яъни ушбу фаолиятнинг психологик жиҳатларини таҳлил қилиш, унинг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш, шу орқали бу фаолиятни такомиллаштиришнинг психологик

механизмларини ишлаб чиқиш ва йўлга қўйиш бугунги давр талабидир.

Асосий қисм. Ўз касбининг билимдони бўлиш учун ҳар бир инсон турли тоифадаги шахсларнинг рухий ҳолати ва кечинмаларини ҳам яхши билиш керак бўлади. Бу эса ҳар бир шахсдан психология илмининг сир-асрорларидан хабардор бўлиш ва шу асосда мулоқот маромини амалга оширишни тақозо этади. Президентимиз таъкидлаганидек, «Олдимизда ёшларга тарбия бериш, психология ва бошқа турли соҳаларда кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш бўйича мураккаб вазифалар турибди» [2]. Чунки, бугунги кунда, психология фани биз учун энг зарур соҳалардан бири. Психологияни ўрганиш – ҳаётни, инсонни ўрганиш дегани. Керак бўлса, раҳбарлик қилмоқчи экансиз, етакчи бўлиб, одамларга кўрсатма бермоқчи экансиз, олдин уларнинг психологиясини ҳар томонлама ўрганиш керак.

Ушбу йўналишда бир қатор олимлар – С.В.Асямов, Ю.С.Пулатов [3], Н.Э.Мухаммадиев [4], А.Р.Ратинов [5] ва бошқалар илмий изланишлар олиб боришган.

Ҳар қандай инсон кундалиқ ҳаётида одамлар билан учрашиб, мулоқотга киришар экан, у ўзининг босиқ ёки қизиққон, бепарво ёки қизиқувчан, меҳрибон ёки бағритош, жahlдор ёки босиқ ва ҳоказолардан иборат ички ва ташқи

рухий оламини намоён қилади. Бу рухий ҳолатлар онгли ва онгсиз тарзда намоён бўлади.

Ҳар бир инсоннинг ижтимоий тажрибаси, унинг инсоний қиёфаси, фазилатлари, хаттоки, нуқсонлари ҳам мулоқот жараёнларининг маҳсулидир.

Ушбу жараёнда инсонлар ахборот алмашадилар, бир-бирларига рухий таъсир кўрсатадилар, таълим-тарбия берадилар, ўзаро тажриба алмашадилар. Бу жараён шахслараро ўзаро муносабатларда *мулоқот*, *муомала* деб юритилади.

Шу маънода, мулоқот шунчалик кўп қиррали жараёнки, унга бир вақтнинг ўзида қуйидаги омиллар киритиш мумкин: а) шахсларнинг бир-бирларига ўзаро таъсир кўрсатиш жараёни; б) шахслар ўртасидаги ўзаро ахборот алмашинуви жараёни; в) бир шахснинг бошқа шахсга нисбатан муносабати жараёни; г) бир шахснинг бошқаларга таъсир кўрсатиш жараёни; д) шахсларнинг бир-бирларига ҳамдардлик билдириш имконияти; е) шахсларнинг бир-бирларини тушуниши жараёнларидир [6].

Инсон касбий фаолиятида мулоқотнинг энг асосий вазифаси *биринчидан* - мулоқотга киришувчиларнинг ўзаро *бир - бирини тушунишларини* таъминлайди, *иккинчидан* - инсонда индивидуал психологик хусусиятларни ва умуминсоний кадриятларни шакллантиради, *учинчи* яна бир муҳим вазифаси - у, шахсни у ёки бу фаолиятга ҳозирлайди, руҳлантиради.

Шу нуқтаи назардан шахслараро мулоқот ўрнатиш мароми қуйидагиларни ўз ичига олади:

- 1) шахснинг бевосита касбий вазифани бажаришга йўналтирилганлиги;
- 2) хатти-ҳаракатларнинг маънавий-ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солинганлиги;
- 3) махсус объектнинг борлиги;
- 4) психологик тўсиқларнинг мавжудлиги.

Шу сабабли ҳар бир инсон турли тоифадаги шахслар билан муомала қилиши учун қуйидаги ижтимоий-психологик фазилатларга эга бўлиши лозим. Яъни,

- турли тоифадаги шахслар билан ишончли муомалага киришиш, уларга маъқул бўлиш;
- бошқа шахсларнинг гапини эшитиш қобилиятига эга бўлиш;
- одамларга психологик таъсир кўрсата олиш;
- муомала жараёнида психологик тўсиқларни бартараф этиш ва ҳоказо.

Муомала жараёнида қуйидаги психологик тўсиқлар вужудга келиши мумкин:

- 1) мотивацион тўсиқлар;
- 2) ақлий тўсиқлар (интеллектуал);
- 3) эмоционал тўсиқлар;
- 4) тарбиявий жараёндаги тўсиқлар.

Шу нуқтаи назардан турли тоифадаги шахслар билан муомалага киришишда психологик алоқа ўрнатишнинг қуйидаги босқичларини инобатга олишлари мақсадга мувофиқдир:

- 1) бўлажак мулоқотни башорат қилиш;
- 2) алоқани енгиллаштирувчи ташқи омилларни яратиш;
- 3) ташқи коммуникатив сифатларнинг намоён бўлиши;
- 4) умумий ва бетараф қизиқиш доираларини аниқлаш;
- 5) муомаладаги оғишларни бартараф этиш;
- 6) индивидуал (алоҳида) таъсир кўрсатиш.

Мулоқотнинг муваффақиятли бўлишида шахснинг шаклланган сифатлари, фазилатларининг аҳамияти жуда катта. Жумладан, шахсда ижобий фазилатлар яхши шаклланган бўлса (хушмуомалалик, камтарлик, инсонийлик, тўғри сўзлик, виждонлилик кабилар), мулоқот жараёни ҳам самарали ўтади. Чунки шахслар бир-бирини тўғри тушунишлари, мулоқот мароми самимий ва муваффақиятли бўлишига замин яратади.

Инсонларнинг ўзаро муомала жараёнида бир-бирларига рухий *таъсир этиш усуллари* мавжуд бўлиб улар қуйидагилардан иборат:

Психологик юқимлилик – рухий таъсир кўрсатишнинг кишилар оммасини муайян тарзда, айниқса оммавий тартибсизликлар, диний маросимлар, оммавий психозлар билан боғлиқ равишда интеграция қилувчи махсус усули.

Умумий тарзда юқимлиликни индивиднинг онгсиз, ихтиёрсиз равишда муайян рухий ҳолатларга тушишга мойиллиги сифатида таърифлаш мумкин. У муайян ҳиссий ҳолатнинг бировга ўтказилишида намоён бўлади.

Юқимлиликнинг психологик механизмларини инобатга олиш ҳар бир инсон учун оммавий маданий-томошабоп ва бошқа тадбирларини ўтказиш даврида жуда муҳимдир.

Ишонтириш – исботсиз тасдиқланадиган ёки инкор этиладиган хабарларни танқидий қарашсиз қабул қилишга қаратилган рухий таъсир кўрсатиш усули. Ушбу психологик ҳодиса ҳақидаги билимлар ривожининг ҳозирги босқичида «Ишонтириш мантикий исботлашсиз шаклланган ишончга таянади ва индивиддан индивидга, жамоадан шахсга берилади ёки аксинча, аниқроқ айтганда, автоматик тарқалади», деган қоидага асосланилади. Инсон ишонтириш таъсирига ихтиёрсиз тушиб, ўзи англамаган ҳолда ҳаракат қила бошлайди.

Кимнидир нимагадир ишонтириш – ишонтирилаётган шахс мантикий мулоҳазалар ва хулоса чиқаришлар натижасида муайян нуқтаи назарга қўшиладиган ва уни ҳимоя қилишга ёки

унга мувофиқ ҳаракат қилишга тайёр бўладиган ҳолатга эришишни билдиради.

Ишонтириш шахснинг фуқароларга кўрсатадиган асосий таъсир усули бўлиши керак. Ундан фойдаланишнинг муваффақияти қуйидагиларга боғлиқ:

- таъсир кўрсатувчи шахснинг шахсий ишончи;
- унинг тайёргарлиги ва билими;
- хабар берилаётган фактлар, ходисалар, ҳаракатларнинг тўғрилиги, аниқлиги ва ишончилиги;
- фойдаланилаётган фактларнинг характерли, типик бўлиши;
- одамларни ўзига нисбатан мойил қилиш, уларнинг ишончини қозониш;
- таъсир кўрсатувчи шахснинг талабчанлиги, унинг вазминлиги ва одоби.

Эътиқод – мавжуд қарашлар, майллар, нуқтаи назарлар, муносабат ва баҳоларни ўзгартириш мақсадида у ёки бу қоида, қараш, қилмишнинг тўғрилигини ёки уларга йўл қўйиб бўлмаслигини мулоқот, тушунтириш ва исботлаш орқали одамларнинг онги, ҳис-туйғулари ва иродасига

таъсир кўрсатиш бўлиб, руҳий таъсир кўрсатишнинг энг универсал усулидир. Эътиқод механизми инсон аклий фаолиятини жадаллаштиришга, унинг мақсадга эришиш йўллари ва воситаларини онгли равишда танлашига асосланган.

Тақлид қилиш онгли ёки онгсиз равишда намунадан нусха олишдир. У гуруҳ, жамоани ташкил этувчи одамларнинг хатти-ҳаракатига ҳос бир хил усулларни ишлаб чиқиш имконини беради.

Хулоса. Шу маънода, мулоқот одамларнинг жамиятда ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятларининг ички психологик механизмини ташкил бирэтади. Қолаверса, ҳозирги янги демократик муносабатлар шароитида турли ишлаб чиқариш қарорларини яқка тартибда эмас, балки коллегиал - галикда чиқариш эҳтиёжи пайдо бўлганлигини ҳисобга олсак, одамларнинг муомала маданияти ва мулоқот мароми фаолият унумдорлиги ҳамда самарадорликни оширишнинг муҳим омилларидан биридир.

Адабиётлар

1. Ш.Мирзиёевнинг 14 август куни мамлакатни ижтимоий иқтисодий ривожлантириш бўйича 2019 йилнинг биринчи ярмида амалга оширилган ишларни муҳокама қилиш ҳамда 9 ой ва йил якуни бўйича белгиланган прогноз параметрларига эришишни таъминлайдиган устувор вазифаларга бағишланган кенгайтирилган йиғилишдаги нутқи. 55 / 15.08.2019 187124. kun.uz / Ўзбекистон Президент матбуот хизмати.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалиқ қондаси бўлиши керак. –Тошкент: «Ўзбекистон», 2017. 45-б.
3. Асямов С.В., Пулатов Ю.С. Ички ишлар органлари ходимларининг касбий-психологик тренинги. Ўқув қўлланмаси. -Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси. 2002. 106-б.
4. Мухаммадиев Н.Э. Ички ишлар идоралари ходимларининг касб этикаси ва эстетик маданияти. Дарслик. - Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. 237-б.
5. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. - М.: Юрлитинформ, 2001. – С.352.
6. Душанов Р.Х., Фарфиев Ё.А. Касбий психология. Дарслик. –Тошкент: 2023. 242- б.

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақолада турли тоифадаги шахслар билан муомалага киришишида психологик алоқа ўрнатиш босқичлари: бўлажак мулоқотни башорат қилиш, алокани енгиллаштирувчи ташқи омилларни яратиш, ташқи коммуникатив сифатларнинг намоён бўлиши, умумий ва бетараф қизиқиш доираларини аниқлаш, муомаладаги оғишларни бартараф этиш, индивидуал таъсир кўрсатиш каби босқичлари психологик таҳлил қилинган. Шунингдек, турли тоифадаги шахслар билан мулоқот қилишида, улар билан тез ва ишончли психологик алоқа ўрнатиш, уларга руҳий мослашиш; фикр-мулоҳазаларини эшита олиш қобилиятига эга бўлиш; психологик таъсир кўрсата олиш; мулоқот жараёнида психологик тўсиқларни бартараф этиш ва ижтимоий-психологик фазилатларга эга бўлиш хусусиятлари ёритиб берилган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье проводится психологический анализ этапов внедрения психологической связи для общения с лицами разного типа: предсказание будущего общения, создавать внешние условия для облегчения связи, представление внешних коммуникативных качеств, уточнение общих и нейтральных сфер, устранение отклонений в общении индивидуального действия. Также в статье раскрыты умение выслушивания объяснений-соображений; умение оказать психологическое воздействие; умение преодолеть психологические преграды в процессе общения и обладание положительными качествами в общении сотрудников органов внутренних дел с лицами разного типа, для создания быстрой надёжной психологической связи с ними и психологической адаптации к ним.

SUMMARY. This article provides a psychological analysis of the stages of introducing psychological communication for communicating with different types of people: predicting future communication, creating external conditions to facilitate communication, presenting external communicative qualities, clarifying common and neutral areas, eliminating deviations in communication by individual action. Thus, the article reveals the ability to listen to explanations and considerations; the ability to have a psychological impact; the ability to overcome psychological barriers in the process of communication and the possession of positive qualities in communication between law enforcement officers and people of different types, to create a fast reliable psychological connection with them and psychological adaptation to them.